

Har du lärt dig något på fritids idag?

What did you learn at leisure-time center today?

En vetenskaplig essä om lärandet på fritidshemmet

Av: Cathrin Hesselstrand och Åsa Juhlin

Handledare: Synne Myreböe

Södertörns högskola • Institutionen för lärarutbildningen

Självständigt arbete 15 hp

Höstterminen 2019

Grundlärarutbildning med interkulturell profil med inriktning mot fritidshem

Abstract

What did you learn at leisure-time center today?

This essay is about the learning of children at leisure-time centers. Our questions are: Can the leisure-time center supplement the school's teaching? How can we clarify what we teach the children? What room is there for the kind of knowledge that is not easily measured? The starting point is two different situations from our workdays. One is about the question from a school principal who was looking for documentation on what the children are learning at the leisure-time center. The other one emanates from a child who is in need of extra support, where we believe that the leisure-time centers can be a good complement to the formal education in school.

We have used different kinds of theories, quite a bit of literature and also our long-time experience from working at leisure-time centers, to deepen our questioning. To present our investigation, we chose to write an essay because the configuration is suitable to use when the questionings are of a dilemma character and does not have a clear answer.

Keywords: knowledge, assessment, social relationships, informal learning, leisure-time center.

Sammanfattning

Den här uppsatsen handlar om barns lärande på fritidshemmet. Våra frågeställningar har varit: Kan fritidshemmet komplettera skolans undervisning? Hur kan vi tydliggöra det vi lär barnen? Vilket utrymme finns det för den sortens kunskap som inte enkelt låter sig mätas? Utgångspunkten är två olika situationer från vår vardag. Den ena handlar om ett ifrågasättande från en chef som efterlyser en dokumentation över lärandet på fritidshemmet. Den andra situationen utgår ifrån ett barn som behöver extra stöd och där vi tror att vi kan vara ett bra komplement till den formella undervisningen i skolan. Vi har använt oss av olika sorters teorier, en hel del litteratur och vår egen mångåriga erfarenhet från arbete i fritidshem för att fördjupa oss i vår frågeställning. För att redovisa vår vetenskapliga undersökning valde vi att skriva en essä eftersom den formen passar att använda när frågeställningarna är av dilemmakaraktär och inte har några tydliga svar.

Nyckelord: Kunskap, bedömning, sociala relationer, informellt lärande, fritidshem

Innehåll

Abstract	1
Sammanfattning	1
Innehåll	2
Åsas berättelse	3
Åsas inledande reflektion	5
Cathrins berättelse	5
Cathrins inledande reflektion	6
Gemensam reflektion	7
Syfte och frågeställning	7
Metod	9
Etiska överväganden	9
Fritidshemmets historia	10
Fritidshemmets styrning	11
Tidigare forskning	13
Man lär på olika sätt - om formellt och informellt lärande	14
Lär sig barnen något på fritids?	16
Temaveckor	17
Svenska	18
Engelska	19
Matematik	19
Estetiska läroprocesser	20
Musik	21
Bild	21
Situationsstyrt lärande	24
Att ta reda på fakta	25
Källkritik	26
Praktisk kunskap	27
Fronesis	28
Interkulturalitet	28
Sociala relationer	29
Hur många får man ta?	31
Kunskapsbedömning	32
Från nybörjare till professionell	33
Sammanfattande reflektion	34
Till sist	34
Referenslista	35

Åsas berättelse

Måndag eftermiddag och jag tar, som vanligt vid den här tiden på dagen, trappan upp till konferensrummet och veckans ledningsmöte. Dagen har varit stressig och ute regnar det som det oftast gör den här tiden på året. Håret är vått efter språngturen mellan husen och lätt andfådd slår jag mig ner på min vanliga stol. I dag är jag först, men rektorn och skolans arbetslagsledare ansluter sig strax och under lättsamt småprat hittar även de en stol att sitta på och mötet kan börja. Veckorna innan har vi arbetat med skolans kvalitetsgranskning, som i vår kommun kallas VISKA. Min kollega på fritids och jag lämnade in en beskrivning på hur vi under våren jobbat med olika temaveckor i kärnämnen. Skolans mål är att förbättra resultaten i just matematik, svenska och engelska och för att stötta det arbetet har även vi tagit alla chanser att träna barnen, men på vårt sätt.

– Jaha, börjar rektor Karin, - Jag har kollat på det ni skrev inför kvalitetsgranskningen om ert arbete på fritids. Det var verkligen jättebra formulerat och gav en bra beskrivning om vad ni gör och varför. Riktigt tydligt och bra! Men jag funderar på en sak. Hur vet ni att det ni lär ut gör någon skillnad? Hur skulle ni kunna visa att det är så?

– Jaa, svarar jag dröjande. – Hur kan vi visa det?

Huvudet snurrar men jag lyckas inte få fram något bra svar på den frågan.

– Vi kan släppa den frågan nu och gå vidare men du kan ju fundera på svaret, säger Karin och mötet fortsätter.

När jag efter mötet släntrar ned för trappen återkommer frågan i mitt huvud. Hur visar man att det arbete vi gör på fritids verkligen gör någon skillnad? Hur skulle det kunna mätas och behöver det verkligen mätas? Hmm...jag tar med de frågorna till nästa veckas arbetslagsmöte.

Måndag en vecka senare och lika tråkigt väder som veckan innan. Hösten kan verkligen vara för trist men här inne på fritids är det varmt och skönt. Kaffedoften skapar en mysig stämning och idag har vi turen att få njuta av Annas goda bullar. Jag kommer på mig själv med att tänka på hur trevligt vi alltid har på våra möten. Vi är bara fem som jobbar på fritids. Jag tror att det gör att vi är tajta och faktiskt har vi inga konflikter alls. Vi hjälps åt med det som ska göras och är tämligen eniga om vad vi vill lära barnen. Jag känner mig lyckligt lottad som har sådana kollegor. Vi har kommit en bit in i mötet när Anna säger:

– Åsa, det är din tur. Det var något som du ville lyfta.

– Jo, säger jag och berättar sedan om mötet med rektorn och hennes funderingar på hur vi kan se att barnen lär sig något på fritids.

– Jag tänkte att det kunde vara intressant att gemensamt fundera på vad vi skulle kunna svara på det här, fortsätter jag.

Anna nappar genast på frågan och säger:

– I det dagliga arbetet kan man ju märka att de snappat upp något som vi sagt. Som när vi lekte Under hökens vingar med olika geometriska figurer och de hittade figurer med rätt form på sina kläder. Då ser vi ju att slanten ramlat ner och de lärt sig något.

– Eller som när Ellen sa att xylofonen var ett rätblock. Det är kul, säger jag.

– En annan bekräftelse är väl när barnen visar tavlan i hallen för föräldrarna och berättar om vad vi gjort under dagen, säger Anna lite stolt.

Tavlan är nämligen hon upphov till. Där skriver vi vilka som jobbat under dagen, vad vi gjort under dagen och vad målsättningen med våra aktiviteter varit. Tavlan sitter direkt innanför dörren så ingen som hämtar kan missa den.

– Ja jag hör ofta barnen berätta om dagen för föräldrarna, säger Lotta. Det känns bra.

Samtalet rullar vidare och Anders fyller i:

– Man känner sig så nöjd när man märker att barnen tar upp något vi undervisat om flera dagar eller ibland också veckor senare. Då känner man att det verkligen gått in.

– Ok, säger jag fortfarande uppfylld av den knepiga frågeställningen, om vi nu lär barnen en massa saker på fritids, hur går det då för de som inte går här? Missar de något?

– Nja, svarar Anna, det är väl meningen att vi ska finnas istället för föräldrar som arbetar och är de hemma ska väl de se till att barnen lär sig det som vi undervisar om på fritids. Jag kom förresten på en sak till som gör att man kan känna att vi gjort någon skillnad, fortsatte Anna. Om man har en spretig grupp med många viljor när man startar på hösten och sedan får jobba med den en tid, kan man under den tiden fått till en grupp som fungerar bra med varandra. På det viset kan man också se ett resultat av sina ansträngningar.

– Eller, säger Martin, som när barnen fick hälsa på Hannas djur som hon hade med, då ville de genast utveckla det genom att ta med egna djur och berätta om dem. Det kan man väl också se som ett lärande som man vill utveckla mer?

– Absolut, säger jag och försöker mig på en liten sammanfattning, - Vi är ju ense om att de lär sig mycket på fritids men vi är också ense om att det är svårt att visa på dessa kunskaper.

– Ja, det är det. Vi har inget sätt att mäta och jag tycker inte heller det finns någon anledning att mäta. Anna fortsätter. - Om barnen förbättrar sina resultat i skolan tycker jag gott vi kan känna att vi har del av det. För vi har också bidragit till deras

kunskaper oavsett om det handlar om det teoretiska eller om det handlar om att klimatet i gruppen blivit bättre så barnen fått bättre studiero. Vi jobbar ju också mycket med barnens självkänsla och sådant kan ju också stärka förmågorna till aktivt lärande.

Alla nickar instämmande och jag känner mig nöjd. På nästa ledningsmöte tänker jag ta upp frågan igen och känna att jag har lite mer kött på benen.

Åsas inledande reflektion

Att man lär sig saker på fritidshemmet är självklart men när man i en kvalitetsgranskning ska redovisa att eleverna verkligen lärt sig något blir det svårt eftersom vi inte använder oss av formativ eller summativ bedömning. Man skulle ju kunna peka på att resultaten i skolan förbättrats men hur vet vi då att det beror på det vi jobbar med på fritids? Det skulle ju lika gärna kunna vara ansträngningarna de gör i skolan som förbättrar resultaten. Och har det verkligen någon betydelse var de lär sig sakerna? Fritids ska ju komplettera skolan och då spelar det kanske inte så stor roll var man lär sig, att man lär sig är gott nog. Den här frågeställningen vill jag arbeta med i denna uppsats. Jag tänker också fundera lite över om det de lär sig på fritids är lika viktigt som det de lär sig i skolan? Vad är det man värdesätter och på vilken grund?

Cathrins berättelse

Det är onsdag eftermiddag och ettor och tvåor har kommit igång med sina aktiviteter efter mellanmålet. Klockan är lite över tre och Valle som går i fyran har fixat sitt mellanmål själv. Nu frågar han mig om vi kan spela Monopol, han och jag. Det är ganska lugnt omkring oss och två av mina kollegor är fortfarande kvar, så jag tycker att det kan vara en trevlig idé att spela lite Monopol. Valle är en mycket praktiskt lagd ung man som för det mesta håller till i LEGO-rummet eller i snickeriet. Allt han gör och pratar om relateras till byggen, grävmaskiner, stora lastbilar eller cyklar. Han konstruerar bilar med hjälp av kartonger och silvertejp. Utomhus driver han byggprojekt som dubbelbilig cykelbana och swimmingpool i sandlådan. Jag tänker att det kan vara bra som omväxling för honom att göra något mer teoretiskt, även om det nu bara handlar om att spela sällskapsspel. Vi placerar ut spelpjäserna

på planen, lägger ut spelkortet och sorterar pengarna i banken. Vi slår tärningen några vändor och till slut kommer Valle på en ruta där man ska ta upp ett kort från högen och göra som det står på kortet.

– Du får läsa, säger han.

Ok tänker jag, det kan jag väl göra. När vi spelat ett tag, och jag ombeds läsa varje gång Valle får ett kort, så börjar jag ana oråd. Nästa gång det blir Valles tur att ta upp ett kort, uppmanar jag honom att läsa själv. Han tar kortet och tittar på det, stakar sig igenom första ordet men säger sen,

– Äh, du får läsa. Jag inser att Valle inte har knäckt läskoden.

Jag har känt Valle i fyra år nu. Han kommer tidigast till fritids varje morgon och är kvar till sist på kvällen. Han är lite fyrkantig i sitt sätt. Det går inte att ändra på saker hur som helst, allt ska vara som det brukar. Vi tillbringar rätt mycket tid tillsammans. Jag gillar att lyssna på hans resonemang om olika saker, och hur han skrattar när jag vänder upp och ner på resonemangen ibland, bara för att få honom att tänka i andra banor. Vi har en god relation.

Vi har avslutat Monopolet och Valle har blivit hämtad av sin mamma för länge sen. Det är svårt att lämna tanken på Valles lässvårigheter. Det finns sidor hos Valle som jag inte känner till. Hur har han det i skolan egentligen? Har han svårt med fler ämnen i skolan än läsning? Har han kompisar?

För det mesta är jag tacksam över att fritidshemmet där jag jobbar är fristående från skolan. Det gör att vi är mer motiverade att möta barnen när de kommer på eftermiddagen, och kan möta dem med mer energi än om vi skulle varit med dem i skolan hela dagen. Nackdelen är när det blir som med Valle. Vi på fritids vet inte vad han kämpar med i skolan och vet inte vilka nederlag han har gått igenom innan han kommer till oss på eftermiddagen. Samtidigt kan fritids vara ett andningshål för honom, där han kan ägna sig åt sådant som inspirerar honom. Hur kan man göra? Ska vi kontakta skolan och fråga om vi kan hjälpas åt eller ska vi hoppas att det löser sig på sikt? Klockan är 18. Jag plockar upp saker som blivit liggande i rummen, släcker, stänger och cyklar hem.

Cathrins inledande reflektion

Det fritidshem där jag jobbar sedan tio år tillbaka är fristående från skolan. Det innebär att vi träffar barnen före och efter skolan, men inte under skoldagen. Jag funderar på om skolan och

fritidshemmet har olika syn på vad fritidshemmets uppdrag är? Jag har upptäckt ett barn som inte kan läsa, och som jag vill hjälpa, fast utan att trampa barnet på tårna. Om samarbetet med skolan var tätare, skulle vi då kunna få reda på barnens problem och kunna stötta dem bättre? Enligt Skolverkets läroplan för fritidshemmet ska fritidshemmet komplettera skolan, men det skulle också kunna tolkas som att fritidshemmet har en aktiv roll i att undervisa barnen i samma ämnen som i skolan, men på ett annat sätt (Lgr 11, 2018, s.22). Det sätt som skolan undervisar på kanske inte fungerar för alla barn. Kan vi som fritidshem hjälpa barnen att förstå svenska, engelska och matematik, fast utifrån andra infallsvinklar? Ibland har vi på fritidshemmet känt att det skulle vara bra om vi fick veta lite mer om hur det är för barnen på skolan. Vi har frågat om det går bra att vi hälsar på under någon lektion ibland. Vi har varit välkomna. Ända tills nu. När min kollega gick för att hälsa på i tvåan, där vi har många av våra barn, sa läraren – *Nu räcker det, du behöver inte komma mer*. Min kollega kom tillbaka till fritidshemmet och kände sig förvirrad. Hade han gjort något fel? Eller passade inte tillfället bara? Samarbete mellan skolan och fritidshemmet betydde kanske något helt annat för den läraren. Man kan misstänka att en del av lärarkåren inte känner till vår pedagogiska relevans för skolans verksamhet och det kan bero på att fritidshemmets delaktighet i skolan som företeelse är relativt ny.

Gemensam reflektion

Den gemensamma nämnaren i våra berättelser handlar om barns lärande på fritidshemmet. Vi tror många gånger att människor i allmänhet inte tror att vi bedriver någon pedagogisk verksamhet utan bara agerar barnpassning tills föräldrarna slutat arbeta. Det vill vi ändra på. Eftersom vi arbetat många år i fritidshemmet känner vi att vi vill visa på att den undervisning som bedrivs inom denna verksamhet innehåller så många fler olika lärandesituationer utöver det som skolan kan erbjuda. Båda verksamheterna är viktiga och tillsammans kan vi skapa en bra helhet för barnen.

Syfte och frågeställning

Vårt syfte med detta arbete är att fundera kring barns lärande på fritids. En utgångspunkt är en rektors fråga om hur vi sett att det vi tränar barnen på verkligen ger något resultat. Frågan

är svår att besvara. Att använda prov eller tester passar inte in i fritidshemspedagogiken. Således förväntar sig skolans ledning att vi ska kunna utföra mätbar kunskapsutveckling utan att använda oss av vanliga väl beprövade system med summativ bedömning.

Den andra utgångspunkten handlar om på vilket sätt vi är ett komplement till skolans lärande. Har skolan förstått att vi kan bidra till att underlätta för barnen att lära sig viktiga saker, men på ett mer informellt och lekfullt sätt? Forskning visar på att barns lek är en viktig del av deras personliga utveckling och där har fritidshemmet en viktig roll som miljö för social träning.

Ibland upplever vi på fritidshemmet att styrdokumentens formulering ”*fritidshemmets roll som komplement*” till skolan tolkas som om att vi ska rycka in och stödja verksamheten i skolan på skoltid, men att det faktiskt också skulle kunna tolkas som att fritidshemmet har en aktiv roll i att undervisa barnen i samma sak som i skolan, men på ett annat sätt. Det sätt som skolan undervisar på kanske inte fungerar för alla barn. Kan vi som fritidshem hjälpa barnen att förstå svenska, engelska och matematik, fast ur en annan infallsvinkel?

I vår uppsats kommer vi att arbeta utifrån dessa frågeställningar:

- På vilka sätt kan fritids komplettera skolans undervisning och hur kan vi tydliggöra det vi lär barnen?
- Vilket utrymme finns det för den sortens kunskap som inte enkelt låter sig mätas?

Vi vill också undersöka vad formuleringen ”att komplettera skolan” innebär för lärandet på fritidshemmet. Vi tänker undersöka om lärandet på fritidshemmet kan eller behöver mätas. Vi anser att den kunskap som fritidshemmet kan förmedla handlar om praktisk kunskap och relationer och att kunskapen är socialt betingad. Resultatet av det är svårt att mäta och kommer kanske inte synas förrän långt senare. Ett barns liv kan inte delas upp i olika delar utan måste ses som en helhet. I den helheten finns skolan, familjen, kompisar, intressen och också fritidshemmet. Men kanske kan fritidshemmet vara en länk mellan de olika delarna. Fritidshemmet med sitt informella lärande kan förmedla kunskaper som kan hjälpa barnet att knyta ihop de olika delarna i livet både i och utanför skolan.

Metod

Det här är en vetenskaplig essä där vi närmar oss ovanstående frågeställning genom dialog med varandra och relevant litteratur. Att skriva i essäform innebär att vi utgår från egna upplevda erfarenheter och dilemman som vi ställs inför i våra arbeten. I den text som följer för vi ett reflekterande samtal med oss själva med hjälp av teorier och litteratur. Att skriva en essä innebär ett hermeneutiskt arbetssätt. Hermeneutik kan beskrivas som en tolkningslära, och som hermeneutisk forskning kan vi göra oss själva till både subjekt och objekt (Patel, Davidsson, 2011, s. 33). Hermeneutiken redogör för vad förståelse är. En tolkning växer fram mellan någons förståelse och mötet med ny erfarenhet, vilket i sin tur leder till ny förståelse och tolkning. Förståelsen ändras ständigt, och kommer aldrig att återgå till hur den var tidigare. Förståelsen kan bara bli djupare, eller nå nya höjder som en spiralrörelse som växlar mellan inre reflektion och prövande dialog i individens förståelse. Den egna erfarenheten är grunden för ny tolkning och bearbetning av ny erfarenhet. Hans-Georg Gadamer (1900 - 2002) som ses som förnyaren av hermeneutiken, beskriver detta som en förståelsehorisont. Horisonten omsluter all vår erfarenhet, men är alltid i förändring. Horisonten förskjuts allteftersom individen rör sig, och nya horisonter framträder. Reflekterad erfarenhet är en förståelseprocess (Thomassen, 2018, s. 94 - 97). Att skriva essä som uppsatsform skiljer sig från att göra en empirisk uppsats där man samlar in data utifrån ett syfte och en frågeställning, genom en bestämd insamlingsmetod som exempelvis intervjuer, en enkätundersökning eller observationer. Till skillnad från ett empiriskt arbete, börjar en essä istället i praktiken och övergår sedan i teorin.

Etiska överväganden

Att göra en vetenskaplig undersökning innebär att det måste tas olika forskningsetiska hänsyn. Ett av dem är konfidentialitetskravet. Det är viktigt att skydda identiteten på individer som används i forskningssammanhang. (Patel & Davidson 2011, s. 84). Det ska inte gå att identifiera personer som nämns i texten. Med hänsyn till detta används fiktiva namn i våra berättelser och dilemman. Det ska inte gå att spåra dem till det sammanhang där personerna befinner sig (Vetenskapsrådet, 2017, s. 13).

Fritidshemmets historia

I kommande avsnitt vill vi förklara fritidshemmets bakgrund och hur behoven av barntillsyn har ändrats genom tiderna. Historiskt sett är denna form av verksamhet ganska ny och vi vill visa hur fritidshemmet utvecklats från att enbart vara en social inrättning till att även bli en pedagogiskt planerad fritid. Barn har alltid haft behov av tillsyn när föräldrarna varit upptagna med arbete av olika slag. I och med industrialiseringen blev behovet ännu större. Människor flyttade in till städerna för att hitta arbete. Fattigdomen var stor och barnen fick dra sitt strå till stacken till familjens försörjning genom att utföra enklare sysslor, eller genom att tiggas ihop pengar. Anna Hierta Reztius, filantrop och kvinnoaktivist, grundade de första arbetsstugorna i Adolf Fredriks församling 1887 tillsammans med Fridtjuv Berg, folkskollärare, riksdagspolitiker, minister, och engagerad samhällsdebattör. Snart övergick arbetsstugorna till så kallade eftermiddagshem. Barnens behov av utevistelse, lek och sysselsättning skulle tillgodoses. Framåt 1950 - 60-talet växte olika klubbverksamheter fram, där barnen kunde vistas efter skolan. Under 1960-talet började begreppet fritidshem användas och riktade sig främst mot barn från 7 till 10-årsåldern. Barnen skulle få tillfälle att ges avkoppling, måltider och läxhjälp i en hemlik miljö. Man ägnade sig åt sport och vandringar i skog och mark. 1969 kom en ny läroplan där skolan fick i uppgift att organisera fritidshemsverksamhet både i och i anslutning till skoldagen (Richardson. 2011, s. 57). Under 1990-talet växte en verksamhet fram som skulle integrera fritidshemmet med skolan både personal- och lokalmässigt. Målet med denna helhetssyn skulle vara att spara pengar och också göra att lärarna och fritidspedagogerna (som det hette då) skulle komplettera varandras yrkesroller och kunnande för att skapa en optimal miljö för barnens inläring och utveckling (Hippinen Ahlgren. 2017, s 33). I dag är det 2011 - års läroplan som gäller och i revideringen som kom 2016 fick fritidshemmet ett eget kapitel och utifrån de direktiven arbetar vi nu.

I vårt arbete utgår vi ifrån två liknande verksamheter men med olika styrning. Den ena verksamheten bedrivs på ett kommunalt fritidshem på en liten skola i ett mindre samhälle. Fritidshemmet har egna lokaler på skolområdet och alla som arbetar där har också uppdrag i skolan. Förskolan ligger på samma område och de har trots olika styrning en del samarbeten. Familjerna som bor i samhället är nog en tämligen homogen grupp och här finns endast några få barn med utländsk härkomst.

Det andra fritidshemmet startade 1995 då det var brist på fritidshemsplatser i den kommunen. Initiativet till att starta verksamhet för barn efter skolan togs av församlingarna på orten. Visionen för fritidsverksamheten var att bedriva skolbarnomsorg, där varje barn utvecklas till en trygg och medkännande människa. I målen står att verksamheten ska stimulera till allsidig utveckling. Verksamheten ska ta tillvara barnens nyfikenhet, företagsamhet och lust till att lära. Lek, fysisk aktivitet, och skapande verksamhet i olika former ska ges stort utrymme. Fritidshemmet vill med andra ord vara en möjliggörare för barnens lust, nyfikenhet och idéer. I det här sammanhanget tycker vi om liknelsen där författarna tolkar filosofen Piaget i boken *Utvecklingspsykologi* där barnet kan ses som en ”liten vetenskapsman”, som på egen hand konstruerar kunskap och att de vuxna kan fånga upp idéer och stå till tjänst med det material och utrymme som behövs för att förverkliga lärandet som sker just i stunden (Hwang&Nilsson, 2016, s. 65).

Trots att det har gått 25 år sedan visionen skrevs så stämmer dessa mål väl överens med de styrdokument för fritidshem som finns idag. Det fristående fritidshemmet har med åren blivit ett populärt alternativ till skolans fritidshem. Föräldrarna har visat uppskattning över fritidshemmets omväxlande verksamhet och engagemang i barnens intressen och sociala utveckling. Kontakten med församlingarna har också breddat fritidshemmets kontaktnät utanför skolans ram och gett undervisningen ytterligare en dimension i arbetet med barnens socialisering, etik och moral, där strävan är att varje barn utvecklas till en trygg och medkännande medmänniska.

Fritidshemmets styrning

Följande avsnitt tar upp fakta om fritidshemmets styrning idag och vi har också tittat på vad tidigare forskning kommit fram till gällande fritidsverksamheten.

I Pihlgrens bok *Yrkesroll i förändring* kan man läsa att personalen på fritidshemmet styrs av skollagen (SFS 2010:800), läroplanen Lgr 11 (Skolverket 2018) och av Allmänna råd, Fritidshem (Skolverket, 2014) (Hippinen, Ahlgren, 2017, s. 35). Utöver det har ofta kommunerna en egen måluppfyllelse och vi som skola ytterligare en. När man tittar i styrdokumenterna finns det mängder med direktiv om vad undervisningen på fritids ska innehålla. Vi ska bland annat lära barnen att vara kreativa, innovativa, solidariska, kommunikativa, demokratiska och empatiska. Vi ska också lära dem tro på sig själva och skapa en förståelse för en balans mellan aktivitet och vila. Kort sagt ska vi försöka göra dessa små individer till så bra människor som möjligt. Man kan gott säga att oavsett vilken aktivitet

vi än planerar så finns det belägg i styrdokumenterna för att det är en god idé. Om man noggrant studerar fjärde kapitlet går det inte att någonstans finna ordet *bedömning*. Det är massor med undervisning och kunskap men ingenstans ett ord om att allt detta lärande på något sätt ska bedömas. Tittar man istället på de kapitel som handlar om de olika ämnena så finns genast ordet kunskapskrav med (Skolverket 2018 kap. 4 och 5-8). Vi skulle alltså kunna säga att på fritids ska vi fördjupa kunnandet hos barnen men det finns inga krav på mätbara *kunskapskrav*.

I Åsas berättelse beskrivs en händelse där rektorn utifrån kvalitetsgranskningen ifrågasatte om vi kunde se några mätbara resultat av vårt arbete på fritids utifrån målen. Det verkar som om skolverket och rektorn på skolan har en strävan till att göra all inläring mätbar medan vi som undervisar på fritidshemmet enligt styrdokumenterna känner att vi är fria från kunskapskrav på vår undervisning och följaktligen har vi inga behov av en summativ bedömning av det vi lärt ut. Kanhända kommer det att ändras då Fritidshemsutvecklarna i den kommun som Åsa arbetar i, just nu driver ett projekt där ett av delmålen är att skapa ett mätverktyg över de icke-kognitiva förmågorna (kreativitet, empati, karaktär, social förmåga, självuppfattning, problemlösning och lärande). Med dessa förmågor i fokus vill man utveckla en kommungemensam arbetsplan för fritidshemmen. Givetvis blir då samverkan mellan de olika enheterna nödvändig och även gemensamma utvecklingssamtal finns med som ett projektmål (katrineholm.se, 2018).

Under 1990-talet tog Skolverket över tillsynsansvaret över fritids och ett par år senare fick de ett regeringsuppdrag att utvärdera fritidshemmets kvalitet vilket ledde till allvarlig kritik, därför att det endast var i undantagsfall som fritidshemmets måluppfyllelse redovisades. Endast nyckeltal som personaltäthet och gruppstorlek fanns med. Visserligen faktorer som är viktiga för verksamheten men som inte säger något om måluppfyllelsen (Andersson, 2013, s. 144).

Utifrån denna kritik utvecklade Skolverket de allmänna råden för fritidshemmet där man på ett tydligare sätt kan läsa om hur man ska hantera uppdraget i läroplanen. Här står bland annat om vikten att synliggöra målen genom att man ställer sig frågan hur fritidshemmet kan bidra till att eleverna kan lösa sina för tillfället specifika uppgifter? I och med det arbetssättet kan vi tydliggöra målen för oss själva och se vad planering, uppföljning och utvärdering leder till (Skolverket, 2014, s.35).

Fritidshemmet har en ganska kort historia inom skolans värld. Det var först på 2000-talet som fritidshemmen fick en egen läroplan med centralt innehåll. Den korta tiden inom skolans

värld bidrar till att skolan är osäker på vilken roll fritidshemmet och de pedagoger som finns där har. Föreställningen om att fritidshemmet endast är en förvaringsplats tills föräldrarna hämtar dem lever fortfarande kvar. Det är viktigt att vara uppmärksam på att fritidshemmet inte får "skolifieras" utan vara just det fritidshem som det var tänkt att vara, med möjlighet till informell kunskap utifrån barnens egna intressen och nyfikenhet. I nästa avsnitt tittar vi på tidigare forskning och vad den kommit fram till gällande kunskapsbedömning och samverkan mellan skola och fritidshemmet.

Tidigare forskning

I en forskningsrapport som Skolverket gav ut 2011 och som kallas *Fritidshemmet - lärande i samspel med skolan* kan man läsa att Lärarförbundet anser att fritidspedagogiken gör att eleverna lättare kan uppnå målen i kurs- och läroplanen. Enligt författarna är det ett rimligt antagande att tro att eleverna gynnas av att vistas i en pedagogisk miljö där det finns möjlighet att använda olika uttrycksätt utan att bli formellt bedömd. Detta faktum kan också bidra till att eleverna lyckas uppfylla skolans kunskapsmål. Det påståendet saknar vetenskaplig grund eftersom denna form av forskning är tämligen bristfällig (Skolverket, 2011, s. 63). Att forskningen är bristfällig kan man även läsa i *Fritidshem och fritidspedagogik - en forskningsöversikt* författad av Carin Falkner och Ann Ludvigsson. Anledningen tros vara att både yrket och verksamheten inte funnits så länge. Att vi ändå tar upp den beror på att den innehåller en del tips om förbättringsåtgärder inom verksamheten som vi tyckte var intressanta. Enligt författarna behöver skolledningen ge möjlighet för både lärare i skolan och på fritidshemmet att tydliggöra sitt respektive synsätt på kunskap och på vilka mål man har. På så sätt kan man dra nytta av de fritidshemspedagogiska kompetenserna på ett bättre sätt. Det är också viktigt att synliggöra de maktförhållanden som finns inom skolvärlden för att kunna arbeta mot ett gemensamt mål. Slutligen tas det upp vikten av att ha gemensamma utvecklingssamtal med vårdnadshavarna för att synliggöra elevens hela dag. Det är speciellt viktigt där eleven behöver extra stöd (Falkner & Ludvigsson, 2016, s. 8, 24, 25). Avslutningsvis kan man väl säga att det finns en hel del som kan utvecklas på våra fritidshem och vi kan inte se att ökat samarbete mellan skola och fritids skulle kunna vara något annat än positivt. Kanske är det just det som kan bli vår ledstjärna när vi nu kommer ut som nyexaminerade fritidshemslärare.

Man lär på olika sätt - om formellt och informellt lärande

Vi kommer tillbaka till vår frågeställning om vilket utrymme det finns för kunskaper som inte enkelt låter sig mätas. För att försöka svara på den frågan vill vi ta reda på mer om vilket lärande som utmärker det fritidspedagogiska området. Vi kommer här ta hjälp av Gardners och Deweys teorier för att få syn på olika kunskapsformer. Vår erfarenhet säger oss att det aldrig går att tvinga någon att lära sig något. Barn måste vilja lära sig för att de ska kunna ta till sig nya kunskaper. Det går inte att servera färdig kunskap. Vi som fritidshemslärare får ofta ta tillfället i flykten och försöka få barnet att reflektera, fundera och fantisera med utgångspunkt utifrån de kunskaper de redan har. Howard Gardner har lanserat teorin om multipel intelligens och menar att vi har sju olika intelligenser (Gardner, 2002).

- lingvistisk (språklig)
- musikalisk
- visuell/spatial (rumslig)
- kroppslig/kinestetisk (rörelse- muskelminnet)
- social
- självkänedom
- logisk-matematisk

Enligt Gardner har alla människor dessa förmågor men en eller flera är vanligen starkare. Om man använder sig av alternativa sätt att lära sig, som är så typiskt för fritids, aktiveras hela kroppen och alla dess sinnen och det gör att vi använder fler intelligenser samtidigt. Detta ökar chanserna för att barnen ska hitta sitt sätt att lära på. Det faktum att flera sinnen är inkopplade samtidigt gör också att eleverna förstår och minns bättre (Molander, Wejdmark, Bucht, Lättman-Masch, 2012, s.11). Så om man ställer det mer formella lärandet i skolan i kontrast till det informella lärandet som ofta sker på fritids kan man kanske tänka sig att fler barn får möjlighet att nå sina mål. Som Gardner menar kan man ana att vissa barn behöver använda fler sinnen för att lära. Att till exempel räkna tal i en bok är väldigt abstrakt för vissa barn som ändå kan räkna bra när matematiken blir mer informell. Här kan vi se en stor utvecklingspotential i samarbetet mellan de olika enheterna och där vi på fritids kan arbeta med barnen på ett annat sätt och med en annan ingång.

Enligt Dewey å andra sidan handlar kunskap om att hitta anknytningspunkter för de olika ämnena i barnets egna sociala aktiviteter. Barnets sociala liv är grunden till koncentrationen. Dewey säger vidare att man försvårar goda resultat i etisk fostran om man introducerar för många studieämnen samtidigt, som inte har någon anknytning till barnets sociala liv. Att lära

sig att läsa och skriva är viktigt, och språket är ett instrument för logik, men det är först och främst ett socialt instrument. Han konstaterar att språket är till för kommunikation (Dewey 2007, s. 50-56). Eleverna presterar bättre i skolan om de får använda sin egen bästa intelligens, se sin speciella begåvning, talang och kreativitet när det handlar om att lära. Det är inte bara de logisk-matematiska eller språkligt inriktade intelligenserna som behöver lyftas fram i skolan. Vi behöver bli duktigare på att anpassa lärandet genom olika sätt att lära och att bli uppmärksam på de olika intelligenserna. De flesta av oss har lite av varje kategori i oss, men har oftast tyngdpunkten på några, eller ett par av dem.

I boken "*Fritidshemmet och skolan*" står det om lärarens viktiga pedagogiska förmåga för att få eleverna att tänka abstrakt. Det är viktigt att läraren inte enbart koncentrerar sig på själva aktiviteten eller vad man vill att de ska lära sig. Planeringen ska utgå från det förväntade resultatet och vad man önskar att eleverna ska uppnå med övningen (Pihlgren, 2015, s. 107). Vi antar att författaren pratar om det som vi kallar målstyrd verksamhet. I vår verksamhet försöker vi tänka målstyrt men vi kan tillstå att vi ibland även gör aktiviteter utan att vi ser målet riktigt klart vid start. Men när sedan övningen väl är genomförd inser vi att den ändå gav oss ett resultat som för oss framåt i verksamheten. Resultatet behöver inte alltid vara det vi förväntade oss men då har vi ju också lärt oss något av det. Kanske kan man konstatera att själva aktiviteten utgör ett mål i sig.

Vi lever i ett samhälle som ständigt förändras. Det lärande som barn behöver idag måste anpassas till det samhälle som kräver ett annat kunnande än den kunskap som behövdes alldeles nyss. I läroplanens första kapitel kan man läsa att skolans uppdrag är att främja lärandet men också att

Kunskap är inget entydigt begrepp. Kunskap kommer till uttryck i olika former - såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet – som förutsätter och samspelar med varandra. (Skolverket, 2018, s. 8).

Finns det då något som kan komplettera det formella lärande som skolan bedriver? I boken *Fritidspedagogik - fritidshemmets teorier och praktiker* beskriver Mikael Jensen det informella lärandet som något som pågår hela tiden, men lärandet är mindre reglerat på den fria tiden. Det formella lärandet måste planeras noggrant och är reglerat och förutbestämt medan det informella lärandet kan ske oreglerat och nästan när som helst. Det som är avgörande är barnets intresse, som är centralt för det informella lärandet. Enligt Jensen kan

barnet själv bestämma på vilket sätt lärandet ska ske. Informella lärandesituationer är inte förutbestämda. Det är troligt att vi lär oss mer utanför skolan än inom ramen för skolans planerade verksamhet, och vi tror att han har rätt i det. Ett barns liv innehåller mycket mer än det som ryms inom skolan. Vi på fritidshemmet kan vara med och bidra till att skapa helhet i barnens liv genom att skapa kopplingar mellan skola och fritid (Jensen, 2015, s. 97-101).

Lär sig barnen något på fritids?

Vi lever i en tid med högt tempo där både barn och vuxna stressar mellan arbete, skola och aktiviteter. Den allmänna forskningen visar på att barn mår allt sämre och de behöver hjälp att sortera i flödet av all information som väller över dem. Om denna problematik handlar följande situation som Cathrin var med om.

Idag är det studiedag i skolan. En föreläsare talar under temat "När mallen inte stämmer". Föreläsningen riktar sig till personal inom grundskola och förskola. Eftersom fritidshemmen numera ingår i skolan, så tycker vi att det är bra att någon från vårt fritidshem är med och lyssnar. Föreläsningen är intressant och givande och handlar om elevers behov av att kunna omsätta all information som de möts av i samhället idag. Vi som arbetar i skolan ska se oss som professionella informationshanterare och är ålagda att skapa optimala förutsättningar för inläring. Enligt föreläsaren är stress en vanlig orsak till inläringssvårigheter bland barn (hedeavgpedagogik.se).

Under fikapausen tar jag tillfället att fråga några av lärarna om vilken bild de har av fritidshemmets roll i skolan. Jag frågar om de anser att barn lär sig något på fritids, eftersom det är det jag och Åsa skriver om i den här uppsatsen. Läraren som jag ställer frågan till, ser lite förbryllad ut. Hon dröjer med svaret, men säger sedan:

- Jaaaa, det gör de väl? Social kompetens, hur man uppför sig, solidaritet, lära sig att säga tack, och sånt?
- Något annat? frågar jag för att hjälpa henne på traven.
- De lär sig väl en del praktiska saker också, skulle jag tro?
- Finns det något som ni i skolan och vi på fritids kan samarbeta kring? frågar jag.
- Det finns det säkert, sa en annan av lärarna. Ibland undrar man om det har hänt saker hemma, innan skolan, om de har hunnit äta frukost, eller om det har varit jättestressigt hemma? Ni på fritidshemmet har säkert en bättre bild av barnets övriga

situation, utöver det som händer i skolan. Det vore bra om vi kunde se barnens tillvaro som en helhet, och inte dela upp den i olika delar utan sammanhang. Men jag vet inte hur det ska gå till, kan du bli den länken?!

Jag vet inte vad jag ska svara henne, men jag tänker att det vore bra om det fanns en tanke på att komplettera varandra, åt båda hållen. Är det alltså så att lärare i skolan ännu inte riktigt förstår fritidshemmets uppdrag? Ska vi inte komplettera varandras verksamheter?

I kommande stycken vill vi visa på hur en samverkan mellan skolan och fritidshemmet kan se ut. Vi kan träna samma ämnen men använda olika lärandeformer. Vi vill nedan ge exempel på tillfällen där vi tycker att fritidshemmet bidrar till lärandet i många olika och varierade lärsituationer som samverkar med skolan och breddar barnens kunskap.

Temaveckor

I Åsas dilemma berättas om fritidshemmets temaveckor i kärnämnen. Genom att arbeta tematiskt i de olika ämnena har målet varit att hjälpa eleverna att stärkas i svenska, engelska och matematik. Här nedan beskrivs hur dessa veckor har sett ut och varför vi sett att de behövs. De är också ett bra exempel på hur fritids kan komplettera skolans verksamhet.

I det tematiska arbetet finns goda möjligheter att koppla lärande till verkligheten utanför skolan och till elevernas intresseområden men genom ämnesintegreringen finns också rika möjligheter att arbeta med skolämnenas kursplaninnehåll

(Pihlgren, 2013, s. 130).

Givetvis arbetar vi hela tiden med dessa ämnen men under temaveckorna har just detta fått ta en större plats och vi fritidshemslärare har också temat i tankarna när vi planerar verksamheten. Det känns som ett väldigt bra sätt att arbeta då det är lättare att spinna vidare på en aktivitet om man har ett tema i ryggen. I Pihlgrens bok *Fritidshemmets didaktik* förespråkar hon ett tematiskt tänkande mellan fritids och skola där hon menar på att eleverna genom en praktisk, laborativ och utforskande pedagogik lättare når kunskapsmålen (Pihlgren, 2013, s. 129). Eftersom lärarna på skolan inte riktigt nappat på vår idé om gemensamma temaveckor vände vi på det och planerade in egna veckor för att följa skolan i arbetet att öka måluppfyllelsen i kärnämnen.

Svenska

Att arbeta med svenska är inte svårt eftersom det är själva grunden till allt vi gör. Vi uppmuntrar alltid eleverna till att läsa och skriva så mycket som möjligt. I styrdokumentens del om skolans uppdrag står det:

Språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade. Genom rika möjligheter att samtala, läsa och skriva ska varje elev få utveckla sina möjligheter att kommunicera och därmed få tilltro till sin språkliga förmåga.

(Lgr 11, 2018, s.7).

Under det här temat arbetade vi speciellt med olika ordlekar, rim och ramsor. Eleverna fick ta reda på fakta om sitt favoritdjur, skriva ner, ta med bilder och sedan presentera för de andra. Här fick man förutom svenska träna sitt självförtroende, samtala och lyssna. En dag i veckan tog en lärare med sig en ponny och en hund som eleverna fick hälsa på. Vi tränade då på att lyssna, stimulera nyfikenheten och samarbeta med närsamhället. Under veckan hann vi också arbeta med värdegrunden samt ha en tipspromenad. I Cathrins berättelse har också svenskan en framskjuten plats och hon beskriver när det gäller Valle och hans läsning, att det är viktigt att lägga märke till vad han är intresserad av och bygga vidare på det, för att skapa förutsättningar för lärande. Det kanske inte blir Monopol nästa gång, utan någon annan situation där hon ser den pedagogiska kraften i att "fånga stunden". På något sätt kanske vi på fritids kan hitta en väg att intressera Valle för svenska eftersom att läsa och skriva är mer abstrakt för ett barn än att tala. Att tala är en fullkomligt naturlig sak, det uppstår i relation med andra och att då gå över till skriftspråk kan vara svårt för barnet att förstå (Vygotskij, 2016, s. 53). På fritidshemmet är graden av vuxenkontakt frivillig, liksom kontakten med övriga barn. Det ställs högre krav på pedagogen att skapa en relation och förtjäna tillit. Som pedagog kan inte Cathrin styra upp en traditionell lärandesituation för att få Valle att börja läsa, det skulle kunna skada förtroendet dem emellan. När Valle vill spela Monopol uppkommer ett gyllene tillfälle att prata om ord och bokstäver. För pedagogen är det viktigt att ha ett helhetsperspektiv och ta hänsyn till barnets vilja och funderingar i samspel med lärandet. Den här gången blev Cathrin överrumplad av upptäckten att Valle hade svårt med läsningen, men det grundlade en beredskap för att ta tillfället i akt nästa gång de spelar Monopol. I Lgr 11 står att undervisningen ska stimulera elevernas intresse för att läsa och skriva. Kanske kan man försöka hitta kopplingar mellan traktorer, hjullastare eller olika konstruktioner för att tillgodogöra sig text. Det är viktigt för Valle att få möjlighet att

utveckla kunskaper om hur man formulerar sina tankar och åsikter genom text och andra medier. Ska det kunna fungera måste pedagogen planera efter individens behov.

Engelska

Musiken är ett användbart verktyg när man vill träna engelska. Under temaveckorna övade vi på att sjunga kanon och lära in ramsor på engelska. Vi lade lite extra krut på uttalet och såg också till att barnen förstod texterna. Vi tränade också på att räkna på engelska och för att förstärka det lekte vi kurragömma i engelsk tappning. I den populära leken "Duellen" tränar man på de engelska benämningarna på olika färger. Dessutom visade vi engelsk film, visserligen med svensk text, men de små barnen har ju inte knäckt läskoden än och bland de lite större blir textning bara ett litet stöd eftersom de inte hinner att läsa allt. Eleverna idag har redan från småbarnsåren matats med engelska uttryck och ord. Från tidig ålder lär de sig använda mobiler, datorer och Ipads. Mycket av populärmusiken vi lyssnar på har engelsk text och på tv är vi rejält amerikaniserade. Det engelska språket har fått en allt större betydelse för oss. Därför har det också blivit ett allt viktigare ämne i skolan. Ett faktum som vi naturligtvis uppmärksammar på fritids också. Där finns många situationsstyrda lärtillfällen som man kan dra nytta av, till exempel om man lyssnar till en låt eller spelar ett dataspel.

Matematik

I temat matematik valde vi bland annat att arbeta med geometriska former och dess benämningar. Vi räknade allt vi såg och lekte "Under hökens vingar" med geometriska former på lappar som barnen fick. I den leken upptäckte eleverna att de ju faktiskt hade geometriska former på kläder och smycken och leken utvecklades precis åt det håll vi ville. I musiken spelade vi instrument den veckan och plötsligt såg barnen geometriska former i musikinstrumenten, triangeln är ju självklart en triangel, men att xylofonen är ett rätblock och att claves har cylinderform är inte lika självklart, men nu blev det mesta till geometriska form. Under musiken tränade vi på att räkna takt och vi använde rytminstrument till ett rytmartitur.

Vi gjorde också pyssel med geometri. I ståltråd formade vi olika former som vi pyntade med rönnbär, vi gjorde post-it konst som blev till en stor tavla, vi tillverkade geometriska figurer i

fönsterfärg och tillverkade luffarschack av pärlplattor. Förutom geometri och matte tränar vi här på praktiskt estetisk lärande och eleverna får öva sig i att arbeta demokratiskt och kreativt. Ett annat utmärkt sätt att träna matte är med bakning där vi läser recept och använder mängd och mått. För det mesta måste dessutom recepten dubblas eller tredubblas och då behöver recepten räknas om. Bakning är mycket populärt och jag tror ingen riktigt tänker på att vi ju faktiskt tränar matte då. På köpet tränar vi matematiska begrepp i vardagen. Efter bakningen hade de äldre barnen café för de yngre och de fick handla för låtsaspengar. Slanten de fick räckte inte till allt och de små barnen fick träna på pengars värde och de större på att räkna ut summan av inhandlade varor. Inom detta område är det lätt att se ett lärande när eleverna kommer på sig själva med att ha förstått ett samband de inte tidigare upptäckt. Som det med de geometriska formerna när en liten kille i leken kommer på – *Nej, men titta Åsa, jag har en triangel här på min jacka!* eller när vi pratade om rätblock och en flicka utbrister – *Det där var ju såna som vi spelade på i musiken igår!* Då vet vi ju att de lärt sig något men frågan kvarstår alltså, hur kan vi bevisa att det faktiskt är så? Ett annat område som vi ofta arbetar med är utomhuspedagogik. I naturen finns det enormt mycket lärtillfällen som vi kan använda oss av och vi har möjlighet att träna alla kärnämnen. Att lära sig på ett annorlunda sätt kan skapa ett intresse hos den som känner sig misslyckad i olika skolsituationer. Att få lyckas stärker självförtroendet både i matematik och vid andra tillfällen (Molander, Wejdmark, Bucht, Lättman-Masch, 2012, s.11).

Estetiska lärprocesser

De estetiska lärprocesserna brukar bland annat innefatta musik, bild, dans och drama och kan användas som redskap till att lära in teoretiska kunskaper. I styrdokumentet kan man med tydlighet läsa att de estetiska lärprocesserna har en framskjuten position i vår undervisning.

Genom undervisningen i fritidshemmet ska eleverna sammanfattningsvis ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att skapa och uttrycka sig genom olika estetiska uttrycksformer till exempel lek, bild, musik, dans och drama (Lgr 11, 2018).

De här delarna är något av grundpelarna på alla fritidshem. Däremot hur de genomförs växlar nog en hel del. Mycket av undervisningens inriktning styrs troligen av personalens egna intressen och kunnande. Det som också påverkar möjligheten att bedriva en bra verksamhet är tillgången till material men också storleken på barngrupper är viktiga faktorer.

Musik

Att använda de estetiska lärprocesserna på fritids är ett sätt att träna in kunskaper på ett mer lättamt sätt än ren teori. Det ger också fler barn möjlighet att lyckas. Ett barn som har svårt att läsa kan vara desto bättre på att rita eller sjunga. Att då få använda dessa förmågor i lärandet höjer barnets självkänsla och ger barnet en upplevelse av att ändå vara bra på något. Idag ser vi det som en självklarhet att alla kan vara med och sjunga men i *Hultstedts Sånglära för folkskolan* från 1851 kan man läsa:

Denna senare regel bör innefatta ett bestämt förbud, för dem som sakna sångröst att försöka delta i sång, hvilket förbud med största stränghet bör tillämpas, ty hvad är odrägligare än att höra en melodi accompanjerad av dessa brutala omusikaliska ljud, hvilka i synnerhet vid den allmänna gudstjänsten, kunna tyvärr vara ganska talrika

(Brändström, 2006, s.144).

Att tala om att ett barn är musikaliskt eller inte är ganska irrelevant i den estetiska lärprocessen. Alla kan vara med och det behöver inte låta rent. Huvudsaken är att man kan få känna musikens glädje oavsett om man sjunger, spelar eller bara lyssnar. På fritids är musiken ständigt närvarande och det finns mycket man kan träna på med hjälp av musik till exempel alfabetet, räkneramsor, engelska och även andra språk, rytmik, dans och rörelse. Musiken som vi utövar på fritids kan i högsta grad hjälpa eleverna att förbättra sina resultat i skolan. Fortfarande är kunskaperna något omätbara men jag är ganska säker på att föräldrarna, efter till exempel ett julspel som vi satt ihop tillsammans med barnen, kan intyga att de lärt sig något. Och någonstans tänker vi att även omätbara kunskaper är likväl kunskaper. Något man kan ha nytta av i framtiden om man tänker som Dewey och det är vi benägna att hålla med om.

Bild

I nedanstående stycke behandlas ämnet bild och Cathrin ger ett exempel på hur vi genom estetiska lärprocesser kan stärka en skoltrött elev och även vara ett komplement till skolans formella undervisning.

Det är förmiddag och lugnt på fritids. Det ringer, bara personalen är där och har planering. Ninni går och svarar. Vi andra hör hur hon skrattar lite och diskuterar något. Det är en positiv ton i samtalet. Sen kommer hon tillbaka.

– Det var Kerstin på skolan som ringde, säger hon och sätter sig vid bordet. De har bekymmer med Sigge som inte vill vara i skolan och inte vill göra något. När de frågar vad han har lust att göra säger han att han vill rita Mangabilder. Ingen på skolan tycker att de är bra på att teckna överhuvud taget, så det blir problem. De vill att Sigge stannar kvar i skolan och inte går hem men det är svårt att intressera honom för någonting. Då hade de kommit på att de kunde ringa till oss på fritids. Finns det någon där som kan åta sig att rita med Sigge? Om vi har det som ”morot” så kan han se fram emot det på eftermiddagen.

Allas blickar vänds mot mig.

– Det fixar vi, säger jag, och tycker att det är roligt att få frågan från skolan.

De har insett värdet av fritidshemmets praktiska kunnande och kontaktar oss för ett barn som vi arbetar med gemensamt. Jag ringer upp Kerstin på skolan och säger att jag planerar för en liten Mangakurs till eftermiddagen, och att hon kan hälsa Sigge det. Jag säger också att vi på fritidshemmet uppskattar initiativet och att vi gärna har fler samarbeten som det här framöver. Lite efter kl 13 dyker Sigge upp. Han ser förväntansfull ut när han ser på mig.

– Kan vi rita Mangabilder idag? frågar han och slänger jackan i ett hörn på golvet.

– Ja, vad kul! Det kan vi! säger jag och tittar på jackan.

Han ser min blick och hänger upp den.

– Jag har förberett lite, så vi kan börja direkt, säger jag och går före in till köksbordet, som är den lugnaste platsen den här tiden på dagen. Där ligger papper, pennor och färger. Vi sätter oss och börjar fundera på vad det är som Sigge vill rita. Han vill rita sig själv som en mangafigur. När vi sitter där och pratar, tänker jag på hur viktigt det är att ha en god relation till barnen. Det räcker inte med att vara mentor, minst lika viktigt är det att barnet känner tillit och förtroende för de vuxna som finns omkring dem. Medan vi tecknar tillsammans kan jag fråga Sigge om vad han tycker är roligt, svårt eller jobbigt under skoldagen, och lugnet runt köksbordet gör att han öppnar sig och berättar.

Tittar man på fritidshemmet ur ett lärandeperspektiv ska innehållet först och främst stödja skolans arbete. Det ska också ge barnen möjlighet till rekreation och avkoppling från skolan. Det är bra argument för hur fritidshemmet ska komplettera skolan, men det ger bilden av att lärandet främst sker i skolan och ingen annanstans. Då kan man få intrycket av att fritidshemmets syfte enbart är att ge avkoppling från ett tungt och svårt arbete i skolan. Som fritidshemslärare ser jag något mer. Som i exemplet med Sigge som ville teckna Manga. Här såg skolan personalen på fritidshemmet som en tillgång och som hade bättre kunskaper i att arbeta med den estetiska kompetensen. Sigge har dessutom problem med relationer och

konfliktlösning. Läraren i skolan lämnar gärna över det estetiska lärandet till fritidshemmet, och ansvarar själv för undervisningen i ämnen som är mer traditionella skolämnen, som läsning, skrivning och matematik. Den här inställningen delar upp barnens liv i en social och en kognitiv kompetens istället för att se de olika förmågorna som två delar av samma helhet. I skollagens dokument framgår att utbildningen i skolan och på fritidshemmet ska:

Utgå från en helhetssyn på eleven och elevens behov.

Fritidshemmet ska främja allsidiga kontakter och social gemenskap.

(Kapitel 14, 2§, skollagen).

På något sätt har skolans roll blivit mer fokuserad på inläring och mindre på utveckling. Istället skulle man kunna se ett gemensamt ansvar att koppla ihop barnens liv och lärande i det som sker i skolan med det som sker på fritiden. Det kanske skulle innebära att skolan skulle behöva fler lärandeområden och fler lärandeformer. Detta skulle ge möjlighet att skapa en större helhet i ett barns liv. Uppdraget att teckna Manga med Sigge är ett lysande exempel på bra komplettering mellan skolan och fritidshemmet. Det blir på så sätt en ömsesidig fråga från båda håll (Klerfeldt&Haglund, 2015).

I situationen ovan kan vi relatera till det Mikael Jensen säger om att grundlärare, så väl i skolan som på fritidshemmet har en nyckelroll i barns utveckling av både identiteter och livsstilar. De kan vara förebilder att ta efter eller viktiga personer att lyssna på och då är det viktigt att vara medveten om sina egna normer och fördomar. Vi måste vara medvetna om att om vi ifrågasätter ett barns livsstil så ifrågasätter vi också barnets självidentitet och dess grupptillhörighet och som lärare måste vi kunna upplysa utan att värdera. Att vara barn innebär en stor osäkerhet och en hel del förvirring (Fjällhed&Jensen, 2015 s. 56-57). För Sigge innebär mangatecknandet en trygg frizon där han kan koppla av från övriga krav och prestationer. Det kan också bli en länk in i andra kunskaper under skoltid som leder till en tryggare situation för honom. Han kan känna att han har stabilare mark under fötterna när han lär sig och fördjupar sig i något som intresserar honom. Här har vi som fritidshemslärare också god nytta av den praktiska kunskap som vi besitter som estetiklärare. Vi har egna erfarenheter och kunskaper som vi kan använda i undervisningen på fritidshemmet.

Situationsstyrt lärande

Hela eftermiddagen på fritids präglas av olika sorters inhämtande av kunskaper där det situationsstyrda lärandet har en framträdande roll. I kommande stycken ger vi exempel på hur olika lärsituationer kan se ut. Dessa kan variera från dag till dag och också från ena stunden till den andra. Barnen själva väljer oftast inte om de ska vara på fritids men väl där har de stora möjligheter att välja i vilka sammanhang de ska ingå. Lek pågår i olika konstellationer och man kan välja vilka man ska vara med. Det valet kan påverkas av vilka kompisar man vill vara med eller vilken lek eller aktivitet man vill medverka i. Vi som jobbar på fritids ser att kompisar kan variera från dag till dag men det finns också vissa barn som hänger ihop som ler och långhalm. Ofta sker leken utan större inblandning av vuxna och barnen får ett kunnande om regler och samvaro för att skapa en situation som gör att de inblandade fungerar tillsammans. På fritidshemmet skapas relationer mellan barn men även mellan barn och vuxna i form av stöd, uppmuntran och kamratskap men det finns även inslag av makt, förtryck och kontroll (Johansson 2011, s 27).

Som fritidshemslärare är det ett vardagligt inslag att lösa konflikter. Ibland fungerar leken hur bra som helst och vi kan lugnt bara övervaka utan att behöva blanda oss i. Andra gånger ligger inte konflikten långt borta och vi får snabbt bryta in för att rädda situationen.

I boken *Det viktigaste är att få leka* kan man läsa att det viktigt att barnen har lärare som kan inspirera till lek. Vad intresserar barnen för stunden? Är det något man kan bygga vidare på? Kanske är utgångspunkten en spännande saga som man vill fortsätta leka. Eller ett musikstycke som extra fångade barnen. När leken sedan är igång är det viktigt att leken får fortgå och inte avbrytas i onödan (Öhman 2011, s. 247). På fritids händer det ganska ofta att vi planerat en aktivitet när vi ser att alla barnen redan kommit igång med olika lekar. Vi skjuter då på den planerade leken till förmån för den fria leken som vi tycker är så viktig. Att det är ett klokt beslut kan jag ana när jag läser boken *Barns syn på vuxna* där författaren hävdar att många vuxenledda aktiviteter kan ha en diffus mening för barn jämfört med den fria leken. Barnen förstår helt enkelt inte syftet med aktiviteten i motsats till den fria leken där de själva har en möjlighet att skapa egna meningsfulla sammanhang (Arnér & Tellgren, 2011, s. 56). Vi tycker att det är viktigt för oss lärare att förstå att lärandet i leken är minst lika viktigt som det lärande vi skapar genom olika aktiviteter. Dessutom är det viktigt för barnen att de känner att vi respekterar deras fritid och att vi i möjligaste mån låter dem själva få bestämma hur eftermiddagen ska se ut. Vår uppgift fångas i Öhman och Aspelis fina formulering: ”Lek är en balanskonst på slak lina samtidigt som den är skyddsnetet. Lekens lina sträcker sig från ögonblicket mot evigheten” (Öhman & Aspeli 2001, s.38).

Att ta reda på fakta

Det finns fler sätt att samla in kunskap som sker i stunden. Lärandet i dessa ögonblick är inget som är planerat utan kommer utifrån en fråga, ett påstående eller en oförutsedd händelse. Som då Albin hittar en stor tjock larv i sandlådan.

Han är märkbart upphetsad av händelsen:

- Åsa, Åsa kolla vad jag har hittat!
- Åh, vilken fin, säger jag. Tror du att den ska bli en fjäril?
- Hur vet man det? undrar Albin. Syns det på den?
- Jag vet faktiskt inte men vi kan googla på det.

Fler barn har anslutit sig och ett barn fångar in den och lägger den i en hink. Några hämtar lite gräs så att den ska ligga skönt i hinken.

- Åsa, vad vill den ha att äta? undrar Sara.
- Det får vi ta reda på.

Vi tar med larven till datorn som står på ett av uteborden. Sedan börjar vi googla efter olika sorters larver. Efter lite letande kan vi konstatera att det är en träätarlav, att den senare i sitt liv ska bli en puppa och så småningom en stor mal och att den livnär sig på trä av olika slag. Barnen roar sig resten av dagen med att pyssla om sin nya skyddsling och när Albins mormor kommer för att hämta berättar han allt om sitt nya husdjur och naturligtvis insisterar han på att få ta med sig den hem. I berättelsen om larven kan vi se ett tydligt lärande, dels i sättet vi sökte information, dels i den fakta som vi letade upp om djuret och som barnen genast tog till sig. Både jag som lärare och barnen runt mig vet att vi lärde oss något nytt. Kanske även mormor som kom och hämtade kunde ana lite nya kunskaper hos sitt barnbarn. Skulle jag då kunna bevisa för ledningen att eleverna lärt sig något nytt idag? Ja, naturligtvis skulle de kunna fråga barnen. Men räcker det? Jag skulle kunna sticka ut näsan och säga att barnen lär sig något varje dag för är det inte så att hela livet är ett lärande? Hur kunnig du än är inom ett ämne så finns det alltid något nytt att lära och i interagerandet med andra människor finns det alltid ny kunskap att inhämta.

I dessa sammanhang kan man väl nämna filosofen Dewey's tankar om kunskap. Han pratar om pragmatismens nyttofilosofi och menar att alla förmågor som man har nytta av kan kallas kunskap.

Dewey menar också att:

All pedagogik handlar om att reproducera värderingar, kunskaper och färdigheter från en generation till en annan!

[...] Pedagogik i sin vidaste mening är livets sociala kontinuitet.

(Dewey, 1980, s.17).

Vi håller med Dewey om att lärandet sker från en generation till en annan men i det sammanhanget får vi inte glömma att kunskap även kommer från alla människor omkring oss oavsett vilken generation man tillhör. Barn lär av barn, barn lär av vuxna men det är ju även så att vuxna lär av barn.

Källkritik

I sammanhanget där vi lär barn söka information på nätet är det extremt viktigt att vi även lär dem källkritik. I styrdokumentet kan vi läsa att undervisningen ska behandla

- Digitala verktyg och medier för kommunikation.
- Säker och ansvarsfull kommunikation, även i digitala sammanhang.
- Etnicitet, könsroller, kroppsideal och konsumtion samt kritisk granskning av hur dessa företeelser framställs i medier och populärkultur. (Lgr 11, s. 24).

I samma takt som användningen av digitala medier ökat så har även problemen runt dessa ökat. Alltför ofta arbetar vi med att lösa konflikter mellan barnen. Framförallt hos de äldre har Snapchat och sms en framträdande roll när det gäller socialt umgänge och osämja. Det verkar vara lättare att såra varandra med fula ord och liknande när man uttrycker sig på sociala medier. Tyvärr är det ju inte bara ungdomar som ägnar sig åt näthat utan det verkar finnas troll i alla åldrar och kanske även i alla samhällskategorier. Jag känner att här behövs det verkligen vuxna med kloka värderingar som lär barnen att uppträda förståndigt på nätet. Men vi måste också se att det finns mycket positivt med att använda datorer, läsplattor och mobiler. I boken *“Fritidshemmet”* tas frågan upp om vad barns datorspelande kan användas till och hur: I en spelmiljö finns en gemenskap och ett sätt att umgås socialt som vi vuxna inte riktigt förstår. Här tränas en hel del engelska och det är också så att spelandet kan leda till kontakter långt bortom våra gränser. Författaren menar att det är dags att vi på allvar börjar diskutera datorspelet i kulturella och sociala sammanhang (Aronsson, 2017, s. 299). Hur

som helst är det viktigt att vi lär barnen att hantera sociala medier med förstånd samtidigt som vi drar nytta av det digitala lärandet.

I kommande avsnitt går vi över till att diskutera begreppen *praktisk kunskap*, *fronesis* och *interkulturalitet*. Här kan vi återknyta till en av de sju förmågorna som enligt rapporten från fritidshemsutvecklarna behövdes utvecklas: *empati* (katrineholm.se, 2018). Vi sammanför här teorier av Vygotskij och Aristoteles med vår egen erfarenhet.

Praktisk kunskap

Hur ser vi då på vår egen kunskap? Vad är kunskap egentligen? Är det att kunna hela Sveriges regentlängd utantill eller att veta hur man bakar en sockerkaka rent teoretiskt? Eller känna till alla lagar och regler i trafiken? Vi tror att det måste till något mer. All vår kunskap och allt vårt vetande måste sättas i relation till någonting, annars har vi ingen nytta av den. Kunskapen måste relateras till klokhet och erfarenhet för att komma till nytta. Så är det också i relationen till barnen på fritidshemmet. Vi behöver insikt om vem vi är för att kunna förstå oss själva och för att kunna möta andras behov. Där någonstans kan vi se på oss själva ur ett annat perspektiv. Vilken nytta kan barnen på fritids ha av oss och vår kunskap? Vi kan som fritidshemslärare bidra till barnens bildning och livskunskap genom att i första hand försöka skapa tillit och goda relationer till dem. Det kanske är viktigare att vi interagerar som oss själva i vår roll som fritidshemslärare än att gömma oss bakom en pedagogroll. I exemplet med Valle är det kanske klokare att bara notera att Valle inte kan läsa och använda sin praktiska kunskap till att värdesätta honom för den han är. Det känns fel att slå på stora trumman över det faktum att han inte kan se vad det står på Monopolkortet. Det som ska förmedlas till honom är kanske något annat, att uppmuntra hans goda karaktärsdrag och hjälpa honom att utveckla en god moral och lära sig att värdesätta andra människor. Det är ju det som ligger i vårt uppdrag som fritidshemslärare, att vara med och fostra barnen till goda medborgare och att ge dem klokhet så att de kan ta ansvar som individer och medmänniskor. Eller som filosofen Gösta Vestlund så fint citeras i boken *Bildning och praktisk klokhet i skola och undervisning*:

”Bildad är den som aldrig kränker en annan människa” (Tyson 2019, s 9).

Det bästa vi kan göra som lärare i det här fallet är att försöka väcka intresse för läsningen och ställa frågor men inte komma med lösningen. Det fritidshemsläraren kan sträva efter är att

låta Valle upptäcka vad han klarar av på egen hand och vad han kan åstadkomma tillsammans med andra. Vygotskij talar om den proximala utvecklingszonen, en utveckling som ligger steget före, men inte så långt bort att barnet tappar hoppet om att nå dit. Vygotskij ansåg att alla former av tänkande är en form av handling, och handlingen är det som ger stoff åt tänkandet (Whang&Nilsson, 2016 s. 67). Att bara prata med Valle är en god början men att försöka mäta den kunskap som Valle får med sig varje dag på fritids kommer att bli ganska omöjligt. Vi antar att om vi skulle träffa honom igen om tio år, skulle vi med all säkerhet se att han fått med sig mycket kunskap från fritidshemmet. Först då skulle vi kunna se att han lärt sig saker både genom det informella och det formella lärandet. All kunskap låter sig inte mätas, den måste kanske upptäckas längre fram i livet. Erfarenheter är ofta kopplade till kroppsligt handlande. Alla kunskaper både positiva och negativa ger avtryck i vårt inre och hjälper oss att handla på ett sätt som gynnar oss nästa gång vi ställs inför samma problem.

Fronesis

Aristoteles talar om *fronesis* – den praktiska klokheten – som utgår från mötet med det unika och individuella i en mellanmänsklig praktik. Fronesis innebär att kunna nyttja den erfarenhet och kunskap vi besitter och kunna bedöma vad som är rätt vetande i just den situationen där man befinner sig. Det betyder också att i konkret handling kunna tillämpa detta vetande på rätt sätt och att handlingen utförs på de rätta bevekelsegrunderna. Att kunna handla rätt i omtanke om den andra personens bästa är att ha praktiskt omdöme. Genom det omdömet kan vi tillämpa den sakkunskap vi har i konkreta situationer (Thomassen 2018, s. 199). Att vara lärare handlar inte bara om att undervisa. Man behöver också en god portion fronesis för att lyckas bedöma vilket handlande som krävs i olika situationer.

Interkulturalitet

När vi funderar på vår relation till Valle på fritidshemmet ser vi att det finns skillnad mellan olika familjers kulturer. Vi bor och arbetar i en liten ort som ligger på landsbygden. Det är runt 8 000 invånare och många arbetar inom lantbruk eller mindre industrier. I Valles familj handlar livet mest om gården och livet på landet, med traktorer, grävmaskiner och olika projekt kring det. Det finns också ett stort sportintresse, både ishockey och motorsport. I andra familjer kretsar livet kring det egna företaget, utlandsresor på loven, och sportande

föräldrar, mode och heminredning. I de flesta familjer är skolan något viktigt, men i andra något nödvändigt ont. Man kan tycka att familjerna utgör en ganska homogen grupp men små kulturella skillnader, men nyanser finns. Vi märker det i samtalen barnen har vid mellanmålet, vid pysselbordet eller vid LEGO-bygget. Familjens kultur speglas i samvaron mellan barnen. Kommer någon från ett hem med förutfattade meningar om ”traktorkillar” så lyser det igenom i leken. Sportkulturen är stark och har inte så höga värderingar om dem som gillar att skapa saker i pysselrummet. Olika kulturer lever parallellt sida vid sida. Vi som fritidshemslärare behöver bli medvetna om det och försöka bygga broar över till de olika kulturerna för att skapa förståelse och intresse för olikheter och att lära barnen se det som en tillgång. Vår kompetens som interkulturell ledare på fritidshemmet spelar roll för de barn vi möter om dagarna. Barnen kan ha nytta av att vi som ledare är personliga och kontaktskapande, tål kaos och osäkerhet, kan hantera konflikter, har rättskänsla och engagemang. Det är en tillgång att ha humor, ha god förmåga att kommunicera och att vara kreativ. Att ha självkänedom och vara medveten om sina egna begränsningar gör det lättare att konfronteras med andra uppfattningar. Det är viktigt att vi som lärare på fritids får en så bred bild av barnens tillvaro som möjligt så att vi inte bara ser deras svårigheter utan också deras tillgångar. Författaren Sven Hartman beskriver en tanke av Dewey i följande ordalag: ”Den biologiska mångfalden är viktig för naturen. På samma sätt är den sociala och kulturella mångfalden, exempelvis i skolan, viktig för demokratin och samhällsutvecklingen” (Hartman, 2013, s. 248). Det är viktigt att ha en interkulturell kommunikativ kompetens där vi kan lyssna in vilken kultur vi ska möta utan förutfattade meningar. Det är bra om vi kan konstatera att det finns svårigheter i familjerna, utan att vara dömande, men att se det som de förutsättningar vi har att arbeta utifrån. Att förvärva en interkulturell kommunikationsförmåga tar tid. Ju större erfarenhet vi får av kulturmöten, desto mer ökar den egna kompetensen i interkulturella situationer och relationer (Lahdenperä. 2012, s. 55-62). Interkulturalitet handlar om inkludering, oavsett kön, etnicitet, ålder, klass, funktionshinder och sexuell läggning, att helt enkelt finna möjligheter (Jahanmahan i Fjällhed, 2012).

Sociala relationer

I det här stycket fortsätter vi att relatera till fritidshemsutvecklarnas projekt om de sju förmågorna. En av dessa är den *sociala förmågan* (katrineholm.se, 2018). Att få barnen att förstå det sociala samspelet är nog det vi arbetar mest med på fritids. Att förstå hur man

uppträder mot sina kamrater och mot vuxna är svårt för många, inte minst för de barn som har speciella behov. Vi har tittat på hur några teoretiker ser på detta. En av de främsta företrädarna för det som kallas symbolisk interaktionism är George Herbert Mead (1863-1931). Han menar på att människans viktigaste egenskap är att kunna tolka budskap och situationer människor emellan. För att kunna göra det krävs interaktion och ett samspel där människor förstår saker på samma sätt. Detta innebär att sociala situationer får en mening om de inblandade har ett gemensamt sätt att tänka. Eller som Mead uttrycker det: "Vi blir människor först då vi ingår i sociala relationer och blir medlemmar i en social värld, det vill säga då vi lär oss vad olika roller och relationer, saker och händelser betyder, och utifrån det kan vi handla meningsfullt i förhållande till andra människor (Hwang&Nilsson, 2001, s.69). Sigmund Freud (1856 - 1939) menar på att familjen är viktigast för barns socialisation och menar att de identifierar sig med föräldrarna och att det är viktigt för anpassningen till andra människor (Hwang & Nilsson, 2001, s. 48). För barn idag är givetvis familjen viktigast men man måste säga att förskola och fritids spelar en stor roll i de flesta barns fritid. Om man kommer från en trasslig hemmiljö kan ju den stabila barnomsorgen kanske bli en räddning. Här finns professionella vuxna som är trygga och stabila, regler är ofta klara och tydliga och här finns också kompisar att leka med. Att delta i gemensam lek är i högsta grad ett sätt att träna på det sociala samspelet. Det som vi kan se som en nackdel på fritids är att nästan allt blir till en gruppaktivitet. Vi är helt enkelt inte tillräckligt många vuxna för att kunna ge alla barn egentid. Somliga barn behöver mycket bekräftelse och man kan ana att en del föräldrar har svårt att ge dem det. På samma gång vill vi gärna tro att alla föräldrar vill sitt barns bästa, men man kan väl ana att brist på tid, trötthet och eget mående kan göra att det blir svårt att ge barnen allt man egentligen skulle vilja ge dem. Många gånger inser vi inte hur betydelsefulla vi är i barnens liv.

Det är ju inte alltid vi är helt ense på fritids men när man då och då stöter ihop med något barn i affären eller någon annanstans utanför skolmiljön går det inte att ta miste på deras glädje och man får alltid en stor kram. Man kan då påtagligt känna att man är väldigt betydelsefull i denna lilla människas liv och samtidigt inser man att denna omätbara kunskap, som skapar trygga och glada barn, är så oändligt viktig. Eller som när vi träffar någon av dessa som man hjälpt med att lösa konflikt efter konflikt under åren plötsligt växt upp till artiga, trevliga ungdomar med jobb och egen familj. Då kan vi känna ett uns av stolthet, att vi faktiskt varit en del av den här ungdomens uppväxt och kanhända hjälpt denna person till ett bra liv.

I kommande stycke ger vi exempel på en vardagssituation hämtad från Cathrins arbete. Den beskriver en situation där det sociala samspelet har en framträdande roll.

Hur många får man ta?

Det är eftermiddag, klockan är 14 och jag går runt i huset och talar om att det är dags för ”mellis”. Det är många barn på fritidshemmet idag och det pågår verksamhet i alla utrymmen. Jag ser på närvaroappen att vi har 38 barn incheckade just nu. Jag bestämmer på stående fot att vi får dela upp barnen i två mellisomgångar. Jag gör en överblick över aktiviteterna och ser att en grupp tvåor gör en koja i storrummet och några ettor leker restaurang i mysrummet. Det är onödigt att avbryta de lekarna, så jag säger till barnen att förskoleklasserna och treorna kan börja äta mellis. Det blir köbildning vid handfaten och tjafsande om vilka som tvättat händerna och inte, vem som ska sitta vid vilket bord och vilka som inte ska sitta vid samma bord. Det kan ta en stund innan alla har kommit på plats. Idag har några tjejer gjort chokladbollar i köket. De har varit jätteduktiga och sett till att det blev tillräckligt många chokladbollar för att alla ska få chans att smaka. Vi är lite strategiska och väntar med att ställa fram chokladbollarna till alla har grundat med åtminstone en macka. Vi låter ett bord i taget gå och ta mellanmål. För att få en så trivsamt miljö som möjligt kring mellanmålet har vi skapat lite regler runt ätandet. Ett ”ljudöra” finns på väggen för att varna när ljudnivån blir för hög. Ett visst antal mjuka smörgåsar får intagas och en viss mängd dryck får drickas. Det är inte för att vi på fritidshemmet vill vara snåla utan därför att vi vill att alla ska känna att de får möjlighet att ta del av all mat som dukas fram. Det vanligaste är att man får ta två av det som ska ätas. Två mjuka smörgåsar med två pålägg, två grönsaker och två fruktbitar. Två glas mjölk eller vatten. När det gäller knäckebröd kan man få sträcka sig lite längre. Mellisvärdarna berättar vad som bjuds på idag och nämner även att det finns chokladbollar. Jubel utbryter!

Men så kommer den klassiska frågan och som alltid förvånar mig som fritidshemslärare:

– Hur många får man ta?!

Här är det lätt att bli lite ironisk, men som vi vet har barn svårt att förstå ironi, så det är inte rätt väg att gå. Hur kan de ha missat det? Har vi varit otydliga på något sätt? Hur gör de hemma? Vi tror inte att det handlar om att de inte vet hur många chokladbollar man får ta, det handlar mer om att sätta sig själv i fokus. Att förstå den gemensamma demokratiska värdegrunden är något som vi får arbeta med varje dag, hela året. Här har fritidshemmet en

jättestor uppgift. Barnen lär sig hur man ska vara mot varandra i teorin men när det sedan gäller praktisk handling är fernissan ganska tunn. Det är i socialiseringen tillsammans med andra som de lär sig vad som är rätt eller fel. I interaktionen mellan läraren och barnen på fritidshemmet lär sig och konstruerar barnen nya lärdomar sinsemellan i det situationsbundna och icke-formella lärandet. Den demokratiska grundtanken om att vara solidarisk mot andra kan inte barnen veta något om, om inte föräldrarna eller andra vuxna vägleder dem in i den. Barnen måste få möjlighet att lära sig att både ta ansvar för sig själva och få del av andras omsorg. Den lärandeprocessen måste ske tillsammans med andra och är oftast inte planerad i förväg. Sådant lärande händer oplanerat men kan tas tillvara precis när det händer. En relevant motfråga skulle kunna vara:

- Vad skulle hända om du tog fem chokladbollar och det står sju kompisar bakom dig som inte har fått någon chokladboll än?

Oftast räcker det att lägga fram en sådan fundering för att de ska förstå att det inte är ok att ta fler än två. Barnen lär sig en etisk och demokratisk kunskap genom att följa de regler som de behöver för att fungera i fritidshemmets sociala miljö.

Kunskapsbedömning

Vi har tidigare pratat om att kunskapskrav inte är relevant för fritidsverksamheten men kan man ändå prata om någon form av kunskapsbedömning? Begreppet *bedömning* kan betyda att något eller någon skattas, granskas och värderas. Det kan också betyda att någon eller något får ett omdöme, betygssätts eller på något annat sätt utvärderas. Bedömningen kan ske på individ- eller gruppnivå och både informellt eller formellt. Inom skolans värld används bedömningar för att mäta måluppfyllelse, resultat och kvalitet. Tidigare förekom nästan bara summativ bedömning i skolan, det vill säga man fick betyg efter avslutad kurs. Numera har den formativa bedömningen fått en alltmer framskjuten position, en bedömningsform där eleverna har en chans att påverka sitt lärande och också möjlighet att i samråd med läraren skapa individuella mål (Andersson, 2013, s.142-143). I styrdokumentet kan man läsa:

Skolans mål är att varje elev utvecklar ett allt större ansvar för sina studier och utvecklar förmågan att själv bedöma sina resultat och ställa egen och andras bedömning i relation till de egna arbetsprestationerna och förutsättningarna

(Lgr 11, 2018, s. 16).

Det känns som om målet att varje elev ska förstå hur viktigt det är att själv ta ansvar för sin utbildning är en god tanke men som jag inte tror fungerar fullt ut. Vi ser ju i vår verksamhet att det är väldigt svårt för en del elever att klara detta ansvar. De har svårt att se meningen med att lära in vissa kunskaper som de inte anser att de har nytta av just nu. Men kanhända har fritidshemmen en möjlighet att väcka lusten att lära hos dessa elever med en mer praktisk lärostil där fler sinnen kan få utrymme. Förhoppningsvis kan även projektet som Fritidshemsutvecklarna driver lyckas skapa ett mätverktyg som kan gynna utbildningen på fritidshemmen i rätt riktning (katrineholm.se, 2018.).

Från nybörjare till professionell

I utbildningen på grundlärarprogrammet på Södertörns Högskola har vi lutat oss mot en kunskapsmatris som har rubriken ”Från nybörjare till professionell”. Matrisen bygger på Dreyfus och Dreyfus studier om processen att förvärva färdigheter. Processen är indelad i fem stadier från nybörjare, avancerad nybörjare, kompetent, skicklig till expert (Hjertström Lappalainen 2015, s. 309). Genom att göra en självskattning utifrån olika nivåer i matrisen är tanken att vi ska hitta vilken nivå vi befinner oss på. Det har inte varit helt självklart att pricka in vilken nivå som vi tycker stämmer. Vi som gått utbildningen pendlar nog generellt mellan nivå tre och fyra. De flesta av oss har lång yrkeserfarenhet och har lärt oss att hantera tillvaron på fritidshemmet på ett klokt och balanserat sätt. Kanske är vår praktiska kunskap så självklar att vi inte märker i vilken grad den påverkar aktiviteter som vi utför. Samtidigt kan nog ingen av oss säga att vi befinner oss i sista rutan på nivå 4. Förhoppningsvis är vi då fått så mycket insikt att vi inser att det fortfarande finns mycket kvar att lära. Tiderna, samhället, värderingar och kunskaper förändras ständigt och barnens behov är också olika. Vi försöker se matrisen som en vägledning i åt vilket håll vi ska sträva i arbetet med våra barn på fritidshemmen. Vi ska aktivt försöka att arbeta med och utveckla värdegrundsfrågor inom ramen för demokratiska principer, försöka se mönster i konfliktsituationer, uppmärksamma maktstrukturer och försöka hitta hållbara lösningar. Vi kan inte bedöma hur resultatet med det arbetet går just nu men vi hoppas på att det ska visa sig i framtiden att vi varit med och skapat goda ansvarstagande medborgare. Det är det som vi arbetar med varje dag, hela tiden.

Sammanfattande reflektion

I vår essä har vi försökt att se på barns lärande utifrån vår frågeställning om hur vi på fritidshemmet kan komplettera skolans undervisning. Det vi kommit fram till visar på att det finns en mängd olika sätt där skolan skulle kunna dra nytta av vårt sätt att lära ut. Vår mångåriga erfarenhet säger att vi faktiskt kommit fram till något som vi redan visste. Lärandet på fritidshemmet är minst lika betydelsefullt som lärandet i skolan. Hur vi sedan ska mäta det vi lär barnen är en annan fråga. Kanhända är det i dessa tider när allt ska mätas omöjligt att stå emot den trenden. Det måste kanske finnas en måttstock på barns kreativitet, karaktär, social förmåga, empati, självuppfattning och förmåga till problemlösning och lärande? Vi är inte helt säkra på det. Man kan ha en förståelse för att det från ledningshåll och i en kvalitetsrapport skulle vara praktiskt med ett fungerande mätverktyg på barnens alla förmågor. Men vi känner att vi behöver värna om barnens rätt till en fritid som inte mäts och värderas. Därmed inte sagt att den här sortens kunskap är oviktig, snarare tvärtom. Kanske är det så att den här kunskapen är viktigast av alla, den som inte på ett enkelt sätt låter sig mätas.

Till sist

Kaffet är färdigt och tevattnet varmt. På bordet står bröd, smör och pålägg. Pepparkakor och krispiga gröna vindruvor förgyller också bordet. Utanför fönstret är det så där mörkt som det bara kan bli i november men här inne i personalrummet känns trivsamt påtagligt. I kväll är det arbetsplatsträff och alla som jobbar i skolan är där. Vi har kommit en bra bit in i mötet när rektor Karin plötsligt säger:

- Kvalitetsgranskningen är så gott som klar men jag känner mig inte helt nöjd med att vi inte riktigt kommit på hur man kan visa att fritidshemmets arbete med kärnämnen gör någon skillnad. Det är inte så att jag inte tror att det gör någon skillnad men jag skulle ändå vilja ha något mått på det.

Jag kunde inte låta bli att le och säger sedan:

- Det är roligt att du säger det Karin. Det där är precis det jag skriver om i mitt examensarbete.
- Jaha, vad roligt! Har du kommit fram till något då?
- Jodå, en hel del, ler jag, bland annat att eftersom fritidshemmet inte har några kunskapskrav i styrdokumentet så har vi heller ingen anledning att mäta resultaten. Däremot kan vi anta att om eleverna ökar sin måluppfyllelse, och förstås går på fritids, kan man ana att vi har del av det. Det kan du skriva i granskningen.

Referenslista

Andersson, B. (2013). Bedömningar i fritidshem? I: Pihlgren, A.S. (red). *Fritidshemmets didaktik*. Lund: Studentlitteratur AB.

Arnér, E. & Tellgren, B. (2006). *Barns syn på vuxna - att komma nära barns perspektiv*. Lund: Studentlitteratur AB.

Aronsson, K. (2017). Datorspel och informellt lärande. I: Pihlgren, Ann S.(red) *Fritidshemmet*. Lund: Studentlitteratur AB.

Brändström, s. (2006). Musikalitet och lärande. I: Alerby, E & Elidóttir, J.(red). *Lärandets konst - betraktelser av estetiska dimensioner i lärandet*. Lund: Studentlitteratur AB.

Dewey, J. (1980). *Individ, skola och samhälle*. Stockholm: Natur och Kultur.

Falkner, C. & Ludvigsson, A. (2016). *Fritidshem och fritidspedagogik - en forskningsöversikt*. Lund & Borås: Forskning i korthet nr 1, 2016
<https://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:1318613/FULLTEXT01.pdf>

Fjällhed, A. & Jensen, M. (2012). *Barns livsvillkor i mötet med skola och fritidshem*. Lund: Studentlitteratur AB.

Hjertström Lappalainen, J. (2015) *Klassiska texter om praktisk kunskap*. Stockholm: Södertörns högskola.

Hartman, S. (2013). En filosof för reflekterande pedagoger - om John Dewey. I: Pihlgren, A.S. (red). *Fritidshemmets didaktik*. Lund: Studentlitteratur AB.

Hippinen Ahlgren, A. (2017). Yrkesroll i förändring. I: Pihlgren, A. S. (red) *Fritidshemmet*. Lund: Studentlitteratur AB.

Hwang, P. & Nilsson, B. (2011). *Utvecklingspsykologi*. Stockholm: Natur & Kultur.

Jensen, M. (2015). *Informellt lärande i fritidshemmet*. I: Klerfeldt, A & Haglund, B. (red) *Fritidspedagogik - fritidshemmets teorier och praktiker*. Stockholm: Liber AB.

Johansson, I. (2011). *Fritidshemspedagogik. Idé - ideal - realitet*. Stockholm: Liber AB.

Katrineholm.se (2018). *Likvärdighet och kvalitet i Katrineholms kommuns fritidshem*.
[/larknuten.katrineholm.se/download/18.6aa4f821695e52752c10cad/1552465736250/Likv%C3%A4rdighet%20och%20kvalitet%20i%20Katrineholms%20kommuns%20fritidshem.pdf](https://larknuten.katrineholm.se/download/18.6aa4f821695e52752c10cad/1552465736250/Likv%C3%A4rdighet%20och%20kvalitet%20i%20Katrineholms%20kommuns%20fritidshem.pdf)

Lahdenperä, P. (2012). *Interkulturellt ledarskap*. Lund: Studentlitteratur AB.

Molander, K. & Wejdmark, M. & Bucht, M. & Lättman-Masch, R. (2012). *Att lära in matematik ute 2*. Vimmerby: Outdoor Teaching Förlag AB.

Pihlgren, A.S. (2013). *Fritidshemmets didaktik*. Lund: Studentlitteratur AB.

Pihlgren, A.S. (2015). Samverkan för elevens lärande. I: Pihlgren, A. S. (red) *Fritidshemmet och skolan*. Lund: Studentlitteratur AB.

Richardson, G. (2011). *Svensk utbildningshistoria - skola och samhälle förr och nu*. Lund: Studentlitteratur AB.

Skolverket. (2014). *Allmänna råd med kommentarer - Fritidshem*. Stockholm: Elanders Sverige AB.

Skolverket. (2011). *Fritidshemmet - lärande i samspel med skolan*. Stockholm: Elanders Sverige AB. <https://www.skolverket.se/publikationer?id=2729>

Skolverket. (2018). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. Mölnlycke: Elanders Sverige AB

Tyson, R (2019) *Bildning och praktisk klokhet i skola och undervisning*. Stockholm: Natur&Kultur.

Thomassen, M. (2018) *Vetenskap, kunskap och praxis*. Malmö: Gleerups.

Vygotskij, L.S. (2016). *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg: Daidalos.

Öhman, M (2011). *Det viktigaste är att få leka*. Stockholm: Liber AB.